

Vámbéry Ármin

(1832-1913) a török nyelv és néprajz világhírű kutatója, a hazai keletkutatások létrehozója, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Vámbéry 1856 novembere körül néhány hónapig a csetényi Zitterbarth-birtok bérlőjénél, Grünfeld Hermannál házitanítóskodott.... és önéletrajzi művében az alábbiakat írja itt tartózkodásáról: Jó állást kaptam Csetényben, Veszprém vármegyében, az odavaló bérlő, Grünfeld úr házában. Ez volt utolsó nevelői állásom Magyarországon és az a szeretetteljes bánásmód, melyben Grünfeld úr művelt és nemes családja részesített. Csak egy szomorú eset fűződik itt tartózkodásomhoz. 1856. november 11-ének egy esős estéjén történt, mikor tízig jóízű beszélgetés közben töltve a családdal, éppen készültem visszavonulni az udvarban lévő szobámba. Midőn kinyitottam a pitvarajtót, nem csekély ijedelemmel láttam, hogy egy sereg álarcos ember áll előttem...A megrémült család minden egyes tagját lefogta egyikük és halállal fenyegettek mindenkit, aki a száját kinyitni merészné. Most már világos volt; hogy rablóbanda tört a házra a Bakony erdejéből. Grünfeld úrtól minden pénzét és értékét elszedték. Oda is adott vagy húszezer forintot. ...Felfogatva az én szobámat is, melyből azonban nem vihettek el mást, mint egynéhány kötetjét a magyar remekíróknak... A zirci járásbírósnak az a sajtószöveg ötlete támadt, hogy bennem, az akkor már a Tudós Akadémiával összeköttetésben álló magyar tudósban, titkos bűntársát keresse az egykori rebellisekből álló rablóbandának. És nincs kétség, hónapokig sanyargattak volna, ha síkra nem száll mellettem a jó Grünfeld és nem tesz bizonyosságot teljes ártatlanságomról.... A hazai röghöz nem kötött immár semmi ezen a világon, mert anyám, kit lelkemből szerettem, kevéssel útrakelésem előtt meghalt. Szilárdul elhatároztam tehát, hogy haladéktalanul Keletre megyek és bármilyen nehezemre esett odahagyni kényelmem nyugalmas kikötőjét, megtettem a szükséges lépéseket az elutazásra.

A maga korában ismert s elismert volt, mára szinte elfeledték. Budapesten egyetlen utca sem őrzi emlékét, középiskolás diákok nem tudták megmondani, ki volt.

Germanus Gyula tanárát, Vámbéryt, lángészként jellemezte, mely tulajdonság szerinte sokoldalú munkásságában tűnik ki. Szó mi szó, kiváló tehetség és számos tudományágban tevékenykedő szakember volt, aki egyben képes volt közönsége megragadására is. Tehetségére szép példa kitűnő nyelvérzéke: huszonöt éves korában már majdnem ugyanennyi nyelvet beszélt. Négy különböző vallás iskolái "jártak beléje" – hogy Karinthy szavait parafrazáljam –, melyeket félbehagyott, a végén mégis egyetemi tanár és MTA-igazgató lett.

Amiért talán legnagyobb tisztelet illeti: merész utazó volt. Útjai közül legjelentősebb közép-ázsiai, száznegyven évvel ezelőtti utazása. Pest, Konstantinápoly, Teherán után füves pusztákon és sivatagokon vág át, a Kara-Kumig és a csodás oázisvárosokig, Buharáig és Szamarkandig. Majd Afganisztánon át tér haza.

Egy ilyen expedíció ma sem lenne problémamentes, hát még akkor. Arról nem is szólva, hogy bal lábára sánta volt, így csak bicegve közlekedhetett, s szükség esetén menekülőre sem foghatta. Mert ekkor még kevésbé várták errefelé a nyugati turistákat. Így hát muszlimnak, sőt mi több, kolduló dervisnek adta ki magát. Szólni sem kell arról, hogy ez mily alapos nyelvi, vallási és kulturális ismereteket követel. És olyan apróságokat, mint hogy például mindig keveset

vacsorázzon, nehogy nyugtalanul aludjék, s álmában valamely nyugati nyelven szólaljon meg (a huszonöt nyelv hátránya).

Ezekről a területekről, India és az oroszok közti térségről ő volt az első nyugati utazó, aki megbízható értesüléseket szerezhette. S a gőzerővel gyarmatosító nagyhatalmak vevők is voltak ezekre az információkra. Vámbéry nem a magyar szabadságharcot eltipró cári Oroszországot, hanem Angliát választja, mely éppen aktív a terjeszkedésben (Szuezi Egyiptom, Ciprus, afgán háborúk, befolyásszerzés Perzsiában stb.). Tanácsokat ad, fölfedi az oroszok terjeszkedési szándékait, támogatja a roskadozó török birodalmat. S hirdeti az iszlám élet- és reformképességét, például az afrikai keresztény térítések helyett mohamedanizálást ajánl.

Így hát évtizedekig az angol, s így a világpolitika egyik alakítója lett. Barátja volt Viktória királynőnek és Edvárd királynak vagy éppen Disraeli miniszterelnöknek. (Utóbbi elődjének állítólag az ő gyújtó beszédei hatására kellett lemondania.). A Timesnak ír cikkeket, és a társadalmi élet kedvence: hol Dickens dicséri stílusát, hol a Dracula írójának ad hasznos tanácsokat a vámpírokról. Mindenkit lebilincsel mulatságosan előadott kalandos élményeivel. Mellékesen hazánkban is olyan barátai voltak, mint Vörösmarty Mihály, Arany János, Eötvös József vagy Deák Ferenc.

Közben íróként is roppant sikert aratott: szinte évente írt könyveit, főként útirajzait falták az olvasók. Jókai három kedvenc olvasmányaként a Bibliát, Shakespeare-t és Vámbéry útleírásait jelölte meg. Szakkönyveket is ír, tanít s megalapozza a hazai keletkutatót.

S a földrajz, néprajz, orientalizmus és politika mellett Vámbéry a nyelvészettel is foglalkozott. Itt is alkotott kiemelkedőt, ő írta meg az első német–török szótárt, még huszonéves korában. A sors fintora, hogy mégis leginkább egy a nyelvtudományban elkövetett tévedése révén él a köztudatban.

Kirobbantotta ugyanis a neves ugor–török háborút. Pont százhusz esztendeje megírta *A magyarság eredete* című könyvét, melyben a tudományos körökben elfogadott finnugor nyelvek helyett elsődlegesen az általa tanulmányozott török nyelvekkel rokonítja a magyart. Szenvedélyes harc vette kezdetét, a nagyközönség bizonyos része lelkesen aktivizálódott a vitában. Melyben Vámbéry alulmaradt.

Előállt hát a millenniumra egy újabb könyvvel, melyben azt taglalja, hogy a honfoglaló magyarság török volt, míg hazánkban hun időkben itt ragadt finnugor népek várták. Árpádék aztán ezt a finnugor nyelvet vették át, tehát a magyar nyelv alapvetően finnugor, ám igen erős benne a török keverék. Az újabb vihart kavarázó ötlet érdekes, ám szemernyi alapja sincs, maga Vámbéry is beismeri a történelmi források utalásainak hiányát.

Volt olyan, ellenfelének tanítványa, aki úgy értékelte, hogy "tudománytalan, kezdetlegesen csalafinta", még hozzá egyszerű sértődöttségéből érvel: a finnugrista Budenz ugyanis korábban lesújtó kritikát írt Vámbéry egyik művéről. S volt olyan is, iszlamista tanítványa, aki szerint "ha álláspontjában nem is volt igaza, zseniális volt, gondolatébresztő volt, új volt", s tárgyilagosabb mederbe szorította a finnugrista szakirodalmat. Az igazság biztosan valahol a kettő között van.